

سلسله مباحث تنظيم الگوی مصرف پیام‌رسان‌های اجتماعی

تلگرام؛ اشتغال زایی، اشتغال زدایی

۴

رسالة الرجل من الرجل

۱.....	مقدمه
۲.....	اشتغال زایی تلگرام
۳.....	مشاغل زمینه‌ای
۴.....	مشاغل حاشیه‌ای
۵.....	اشتغال زدایی تلگرام
۵.....	فرصت‌های از دست رفته در مشاغل مستقیم
۶.....	فرصت‌های از دست رفته در مشاغل زمینه‌ای
۷.....	عدم امکان ارتباط با سیستم بانکی
۷.....	ناپایداری و ریسک بالای سرمایه گذاری
۷.....	عدم امکان پیگیری حقوقی تخلفات
۷.....	فرصت‌های از دست رفته در مشاغل حاشیه‌ای
۸.....	انتقال از تلگرام به پیام رسان بومی؛ فرصت یا تهدید
۹.....	بررسی پیام‌رسان وی چت در چین
۱۲.....	رشد و جایگزینی خدمات داخلی
۱۲.....	آپارات
۱۴.....	کافه بازار
۱۷.....	جمع‌بندی

مقدمه

امروزه اشتغال‌زایی به یکی از دغدغه‌های اصلی مردم و مسئولین نظام تبدیل شده است. بعد از سال ۹۶ که اقتصاد مقاومتی، تولید و اشتغال نام گرفت، امسال نیز حمایت از کالای ایرانی نامیده شد. اما چرا کالای ایرانی؟ در شرایطی که بیکاری یکی از مهم‌ترین مشکلات کشور است نمی‌توان از کوچک‌ترین فرصت‌ها برای ایجاد اشتغال صرف نظر کرد. در یک نگاه سطحی، واردات کالا نیز باعث ایجاد شغل‌هایی خواهد شد که تولید داخلی به آن صدمه می‌زند! واردات باعث ایجاد مشاغلی در زمینه بازرگانی، گمرکات، حمل و نقل، فروش کلی و خرده فروشی می‌شود. پس چرا شعار سال حمایت از کالای ایرانی قرار داده شده است.

دلیل این موضوع واضح است. تعداد مشاغلی با تولید کالا در داخل کشور ایجاد می‌شود به مراتب بیشتر از مشاغلی است که با واردات کالا ایجاد شده است. علاوه بر مشاغلی که تولید کالا در داخل کشور مستقیماً ایجاد می‌کند، مشاغلی غیرمستقیمی هستند که در اثر نیاز یک واحد تولیدی به سایر واحدها ایجاد شده و در کل کشور گسترش می‌یابند. تولید و استفاده از کالای ایرانی می‌تواند، تمامی حلقه‌های ایجاد اشتغال در کشور را فعال کند و این به معنی استفاده حداکثری از فرصت تولید یک کالا است. در حقیقت واردات با از بین بردن فرصت‌های ایجاد شده در اثر تولید کالا، اشتغال‌زدایی بیشتری از اشتغال‌زایی آن دارد.

در مورد پیام‌رسان‌ها نیز این موضوع صادق است. گسترش استفاده از پیام‌رسان تلگرام در کشور نشان داد، پیام‌رسان‌ها می‌توانند بستری برای شکل‌گیری و گسترش فعالیت برخی کسب و کارها و ایجاد اشتغال باشند. اما آیا در حال حاضر، حداکثر استفاده از این فرصت صورت گرفته است یا می‌توان با استفاده از پیام‌رسان داخلی، مشاغل بیشتری ایجاد کرد؟ سؤال دیگر این است که در صورت استفاده از پیام‌رسان بومی، آیا مشاغلی که تا کنون ایجاد شده‌اند از بین خواهند رفت؟

در این گزارش سعی شده با بررسی جوانب موضوع، زمینه برای تصمیم‌گیری بهتر مردم و مسئولان در این زمینه فراهم شود. برای روشن شدن بحث، ابتدا به مشاغلی که تلگرام ایجاد کرده اشاره خواهد شد؛ سپس فرصت‌های شغلی که تلگرام مانع ایجاد آن‌ها شده بررسی شده و تغییرات محتمل در میزان اشتغال کسب و کارها به دلیل تغییر بستر از پیام‌رسان خارجی به داخلی بررسی می‌گردد. ضمناً به عنوان نمونه، برخی از فرصت‌هایی که پیام‌رسان وی‌چت در چین ایجاد کرده است ذکر خواهد شد. نهایتاً، به بررسی توانایی جوانان ایرانی در راه‌اندازی خدمات مشابه خارجی پرداخته خواهد شد.

اشتغال زایی تلگرام

اما مشاغلی که در مورد ایجاد یا از بین رفتن آن‌ها بحث می‌شود، چه مشاغلی هستند؟ در یک دسته بندی کلی می‌توان مشاغل ناشی توسعه استفاده از پیام رسان را به دو دسته مستقیم و غیرمستقیم تقسیم کرد. مشاغل مستقیم آن دسته از مشاغلی است که مستقیماً در گروه‌های فنی و کسب‌وکار مرتبط با راه‌اندازی و نگهداری پیام‌رسان ایجاد می‌شود. با توجه به اینکه تیم تولیدکننده تلگرام در خارج از کشور قرار دارد، شغل مستقیمی در کشور ایجاد نکرده است و مشاغلی که از آن‌ها یاد می‌شود در دسته غیرمستقیم جا می‌گیرند. مشاغل غیرمستقیم مشاغلی هستند که راه‌اندازی پیام‌رسان به طور غیرمستقیم باعث ایجاد و گسترش آن‌ها می‌شود.

در مورد مشاغل غیر مستقیم، اظهارنظرهای مختلفی وجود دارد که ضمن بررسی آن‌ها، دسته بندی از نوع و تخمین تعداد این مشاغل ارائه خواهد شد. از اظهارنظرهای مرتبط با این موضوع می‌توان به نمونه‌های زیر اشاره کرد:

افشین کلاهی، نایب‌رئیس کمیسیون کسب‌وکارهای نوین اتاق ایران، کسب‌وکارهای شکل گرفته در تلگرام را به دودسته فروشگاه‌هایی که تماماً مجازی هستند و فروشگاه‌هایی که برای تبلیغ از شبکه‌های اجتماعی استفاده می‌کنند تقسیم کرده و گفته است: بین ۱۰ تا ۱۵ هزار کسب‌وکار در دسته اول قرار دارند.^۱ *رضان علی صادقی‌زاده*، رئیس سازمان توسعه تجارت الکترونیکی با اشاره به وجود بیش از ۶۰۰ هزار کانال فارسی در تلگرام، عمده این کانال‌ها را رسانه‌های کسب‌وکارهای موجود یا ویتربینی برای تبلیغات محصولات و خدمات یا راهی برای جذب مخاطب و دریافت تبلیغات معرفی کرده است.^۲

همچنین *سولماز صادقی‌نیا*، رئیس انجمن صنفی کسب‌وکارهای اینترنتی نیز معتقد است که تعداد قابل توجهی از مشاغل خانگی یا مشاغل کوچک، محصولات و خدمات خود را در تلگرام ارائه می‌کنند و یا از طریق ارائه تبلیغات کسب درآمد می‌کنند. وی یک هفته پس از فیلتر شدن تلگرام در دی ماه سال ۹۶ ادعا کرد با فیلترینگ ناگهانی کانال‌های تلگرامی و صفحه‌های اینستاگرام، علاوه بر صاحبان کانال‌ها و صفحات، برخی شرکت‌های خدماتی دانش‌بنیان، نرم‌افزارها و ربات‌ها همگی دچار مشکل شده و حدود نیم میلیون شغل و فرصت شغلی با این اقدام به خطر افتاده است.^۳

با استفاده از این اظهارنظرها و بررسی دقیق‌تر موضوع، می‌توان گفت که این دسته از مشاغل به دو گروه زمینه‌ای و حاشیه‌ای تقسیم می‌شوند. مشاغل زمینه‌ای مشاغلی هستند که درآمدزایی آن‌ها در زمینه و بستر پیام‌رسان ایجاد شده است مانند راه‌اندازی و مدیریت کانال‌ها، خرید و فروش کالا و ارائه خدماتی مانند تایپ

¹ <https://www.donya-e-eqtasad.com/fa/tiny/news-3335141>

² <https://www.isna.ir/news/96101709091/>

³ <https://www.isna.ir/news/96101709091/>

و ویراستاری. مشاغل حاشیه‌ای مشاغلی هستند که در حاشیه صنعت و به دلیل نیازهای آن به دیگر صنایع بالادستی و پایین‌دستی به وجود می‌آیند، مانند خرید و فروش گوشی هوشمند و اینترنت.

مشاغل زمینه‌ای

دو فرصت شغلی زمینه‌ای که با وجود تلگرام ایجاد شده‌اند عبارت‌اند از:

- **راه‌اندازی و مدیریت کانال:** این کسب‌وکارها از طریق راه‌اندازی کانال با موضوعات مختلف به جذب مخاطب و بالا بردن تعداد کاربران خود پرداخته و سپس از طریق دریافت آگهی به کسب درآمد می‌پردازند. این کانال‌ها همچنین ممکن است به منظور ارتقای برند و یا اطلاع‌رسانی از یک فعالیت دیگر باشد و وارد موضوع تبلیغات نشود. در مورد تعداد این مشاغل، در دی ماه سال ۹۶، کانال‌های عمومی بالای صد هزار عضو که بیش از ۸۰ درصد مخاطبان را شامل می‌شوند، بررسی و تعداد مشاغل در این زمینه حدود ده هزار نفر تخمین زده شده است. این تخمین با گروه بندی این کانال‌ها و تخمین تعداد شغل در هر گروه انجام شده است.

تعداد کارکنان (تخمینی)	تعداد کانال	تعداد کاربران
۰	۴۱	بیش از ۴ میلیون کاربر
۰	۰	بین ۳ میلیون و ۴ میلیون کاربر
۶۳۰	۷	بین ۲ میلیون و ۳ میلیون کاربر
۹۰۰	۲۰	بین ۱ میلیون تا ۲ میلیون کاربر
۱۵۳۰	۶۸	بین ۵۰۰ هزار تا ۱ میلیون کاربر
۴۰۰۵	۳۵۶	بین ۲۰۰ هزار تا ۵۰۰ هزار کاربر
۳۰۸۲.۵	۵۴۸	بین ۱۰۰ هزار تا ۲۰۰ هزار کاربر
۱۰۱۴۷.۵	مجموع اشتغال ایجاد شده	

- **عرضه محصولات برای فروش:** کسب‌وکارهایی که از طریق تلگرام محصولات خود را برای فروش عرضه می‌کنند به دو صورت فعالیت دارند: یا در فضای فیزیکی نیز مکانی برای عرضه محصولات خود دارند و یا صرفاً در تلگرام به فروش محصول مشغول‌اند. فروشگاه‌های بزرگ معمولاً به صورت اول و کسب‌وکارهای خانگی به صورت دوم فعالیت می‌کنند. در دی ماه سال ۹۶ و با پرسش از فعالان بزرگ کسب‌وکارهای این دسته، تعداد افراد شاغل در این بخش در کانال‌های بالای هزار عضو، حدود ۲۲ هزار نفر تخمین زده شده است.

تعداد مشاغل ایجاد شده	ضریب شغل	تعداد کانال	درصد کل کانال‌ها	مشاغل وابسته
۱۵۲۳	۰.۹	۱۶۹۲	۱۸	مشاغل وابسته
۲۰۸۱۲	۲.۷	۷۷۰۸	۸۲	مشاغل تسهیلگر
۲۲۳۳۴	مجموع اشتغال ایجاد شده			

^۴ این کانال صرفاً تبلیغات یک کلاینت داخلی تلگرام است و تعداد پست اندکی داشته، لذا تعداد کارکنان آن صفر در نظر گرفته شده است.

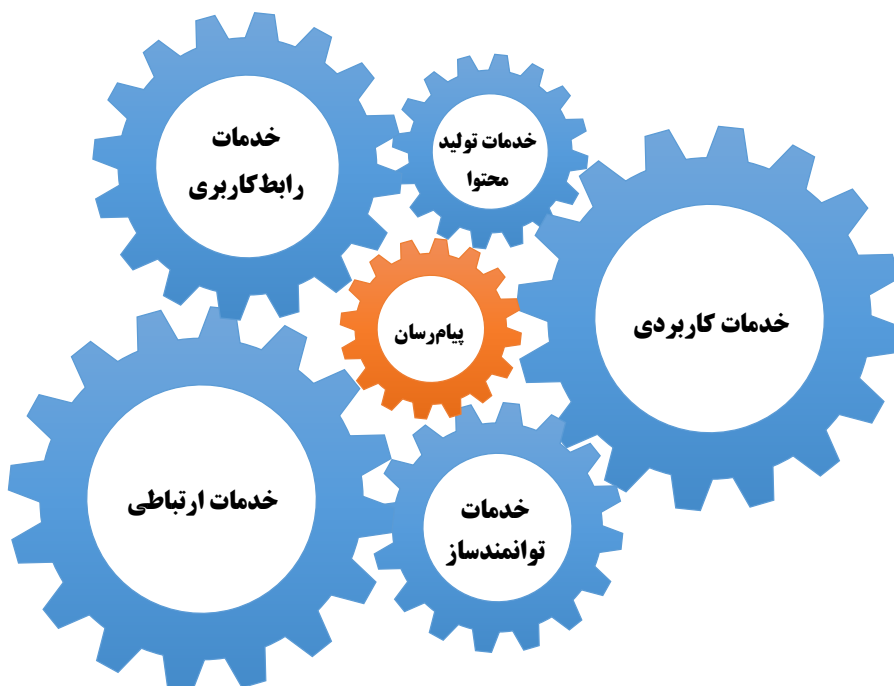
جمع شاغلان فعال در مشاغلی که در بستر تلگرام ایجاد شده (مشاغل زمینه‌ای)، کمتر از ۳۵ هزار نفر است.

عمده کسب‌وکارهای ایجاد شده در تلگرام ذیل دو مورد ذکر شده قرار دارند اما افراد کمی نیز در کسب‌وکارهای دیگری از قبیل طراحی و برنامه‌نویسی ربات، طراحی استیکر و ساخت نسخه کلاینت، مشغول به کسب درآمدند که تخمین این فرصت‌های شغلی نیز زیر هزار نفر است.

مشاغل حاشیه‌ای

همان طور که گفته شد، مشاغل حاشیه‌ای مشاغلی هستند که در حاشیه صنعت و به دلیل نیازهای آن به دیگر صنایع بالادستی و پایین‌دستی به وجود می‌آیند. این مشاغل با گسترش استفاده از پیام‌رسان‌ها و فارغ از بومی یا غیربومی بودن آن‌ها، رونق می‌گیرند. به عنوان مثال اگر با گسترش استفاده از پیام‌رسان، فروش گوشی هوشمند و اینترنت پرسرعت افزایش بیابد، باعث افزایش اشتغال در این کسب‌وکارها خواهد شد. لذا نمی‌توان از این مشاغل به عنوان مشاغلی که تلگرام ایجاد کرده نام برد. تخمینی از تعداد این مشاغل وجود ندارد؛ اما نیازی هم به آن نیست زیرا با حذف تلگرام مشکلی برای آن‌ها ایجاد نمی‌شود. در این زمینه در قسمت‌های بعد، توضیحات بیشتری ارائه می‌شود. این مشاغل را می‌توان در چند دسته قرار داد:

- خدمات محتوایی: مانند تولید کلیپ، انیمیشن، عکس، فیلم
- خدمات ارتباطی: مانند فروش اینترنت پرسرعت و دستگاه‌های مرتبط با آن
- خدمات کاربردی: مانند اتصال پیام‌رسان‌ها به بازی‌ها و فروشگاه‌ها
- خدمات توانمندساز: مانند میزبانی و خدمات مرتبط با آن
- خدمات رابط کاربری: مانند فروش گوشی‌های هوشمند برای استفاده از پیام‌رسان‌ها

اشتغال زدایی تلگرام

استفاده از پیام رسان خارجی نیز همانند واردات کالای خارجی و حتی بیشتر از آن، باعث از بین رفتن فرصت‌های شغلی زیادی می‌شود. در ادامه سه دسته از مشاغلی که استفاده از تلگرام، مانع از ایجاد و گسترش آن‌ها شده است ذکر خواهد شد.

فرصت‌های از دست رفته در مشاغل مستقیم

مشاغلی وجود دارد که حضور یک پیام‌رسان خارجی غالب در کشور، مانع از ایجاد یا توسعه آن‌ها می‌شود. معمولاً اشتغال‌زایی در صنعت اپلیکیشن در سه دسته شغل‌های اصلی^۵، شغل‌های غیرمستقیم^۶ و شغل‌های سرریز^۷ تقسیم‌بندی می‌شود.^۸ دسته اول کسانی هستند که به‌طور مستقیم برنامه‌نویسی و طراحی نرم‌افزار را انجام می‌دهند. دسته دوم ارتباطی به آی تی ندارد و شامل مواردی مانند فروش، بازاریابی، مدیریت مالی، منابع انسانی یا بخش‌های اداری کسب‌وکار است. این افراد در کنار برنامه نویسان شرکت‌های نرم‌افزاری را می‌گردانند. دسته سوم کسانی هستند که با شرکت‌های تولیدکننده نرم‌افزار همکاری دارند؛ این مجموعه‌ها از ارائه‌دهندگان خدمات سخت‌افزاری، اینترنت، تجهیزات شبکه و ... گرفته تا مجموعه‌هایی مانند رستوران‌ها و هتل‌ها و ... که با شرکت‌های نرم‌افزاری همکاری داشته و خدمات خود را بر بستر آن‌ها ارائه می‌دهند، تشکیل می‌شوند. در این متن دو دسته اول مشاغل مستقیم و دسته سوم مشاغل حاشیه‌ای نامیده شده است.

«اشتغال ایجادشده در پیام‌رسان‌ها و شبکه‌های اجتماعی خارجی»:

فیس‌بوک: ۲۵۱۰۵ نفر، توئیتر: ۳۳۷۲ نفر، وی چت: حدود ۲۰۰۰ نفر

لذا منظور از اشتغال مستقیم تمامی شغل‌های موجود در گروه‌های توسعه‌دهنده پیام‌رسان است. متخصصان فناوری و اطلاعات و برنامه نویسان، متخصصان امنیت شبکه و همه کسانی که در قسمت پشتیبانی، بازاریابی، فروش، منابع انسانی،

مالی و خدمات یک گروه توسعه‌دهنده فعالیت دارند، شاغلان مستقیم محسوب می‌شوند.^۹

اشتغال ایجادشده در پیام‌رسان‌ها و شبکه‌های اجتماعی فیس‌بوک ۲۵۱۰۵ نفر (سال ۲۰۱۷)، توئیتر ۳۳۷۲ نفر (سال ۲۰۱۷) و وی چت حدود ۲۰۰۰ نفر (سال ۲۰۱۷) بوده است. این‌گونه مشاغل تنها در صورت راه‌اندازی پیام‌رسان‌های داخلی ایجاد می‌شوند و در صورت استفاده صرف از پیام‌رسان‌های خارجی به وجود نمی‌آیند.

شاید در نگاه اول، تعداد شغل‌های ایجادشده در این بخش خیلی عدد بزرگی نباشد، اما زیرساخت اشتغال کشور را در حوزه فضای مجازی و نیز شغل‌هایی که بر بستر آن سوار می‌شود ایجاد می‌کند. این شغل‌ها اغلب دانش‌بنیان بوده و پایه توسعه کسب‌وکارهای آتی مرتبط با فضای مجازی را تشکیل می‌دهد. همچنین

^۵ "core" app economy job

^۶ "indirect" app economy job

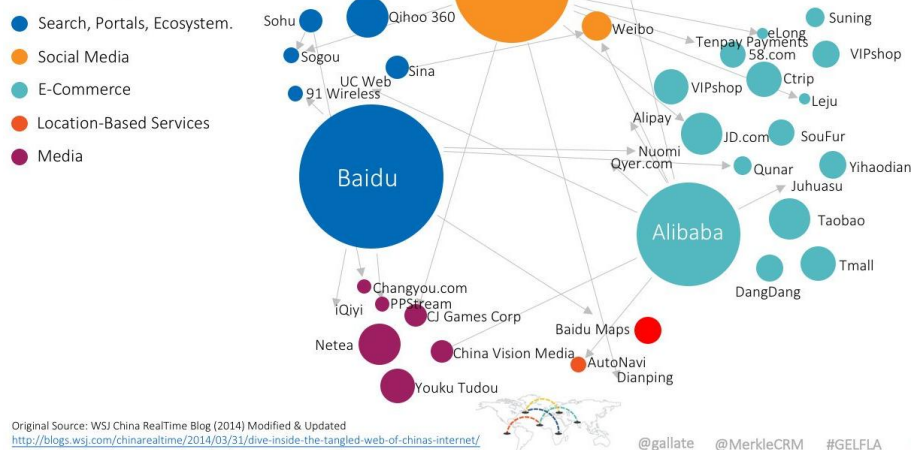
^۷ "spillover" jobs

^۸ http://www.progressivepolicy.org/wp-content/uploads/2017/05/PPI_USAppEconomy.pdf

^۹ https://s.cafebazaar.ir/1/reports/Iran_App_Economy_96.pdf

در صورتی که این بخش در داخل ایجاد گردد می‌تواند با تعامل با بخش‌های دیگر یک اکوسیستم جامع را در حوزه نیازهای فضای مجازی ایجاد کند. به‌عنوان مثال تولیدکننده پلتفرم شبکه اجتماعی می‌تواند، خودش سرویس‌های مبتنی بر مکان در فضای مجازی را ارائه کند یا با یک شرکت دیگر داخلی ارتباط ایجاد کرده و سرویس‌های هم‌افزا ارائه نمایند؛ مانند تلفیق پیام‌رسان با یک تاکسی اینترنتی.

Baidu Alibaba Tencent The Big 3

رفع نیاز پنج خدمت در فضای مجازی چینی‌ها (جستجو، شبکه اجتماعی، تجارت الکترونیک، خدمات مبتنی بر مکان و رسانه) از طریق سه شرکت بزرگ این کشور¹⁰

علاوه بر این، از ملزومات توسعه اقتصاد فضای مجازی در کشور، وجود پایه‌های فنی، اقتصادی، سیاسی، امنیتی و... آن است. به‌طور مثال سرویس موفق آپارات را گروهی ایجاد کرد که تجربه ایجاد سرویس کلوب را در اختیار داشت. یا سرویس موفق دیوار را گروهی ایجاد کرد که تجربه ایجاد سرویس کافه بازار را در کارنامه داشت. از مهم‌ترین دلایل اشتغال‌زایی مستقیم پیام‌رسان بومی، ایجاد توان این اشتغال‌زایی در آینده است. اگر قرار است در آینده بر فناوری‌ها و خدمات مبتنی بر بلاک‌چین مسلط شویم، ناگزیر از تربیت نیروی انسانی و تولید دانش مرتبط با آن هستیم. پیام‌رسان بومی می‌تواند توان مدیریت کسب‌وکار در اقتصاد ایران و حتی اقتصاد جهانی، توانمندی فنی، توان حفاظت و تأمین امنیت و بسیاری از نیازهای آتی اقتصاد فضای مجازی را در فعالان این حوزه ایجاد کند که خود مسیر ایجاد کسب‌وکارهای مستقیم و غیرمستقیم است.

فرصت‌های از دست رفته در مشاغل زمینه‌ای

همانطور که بیان شده، مشاغل زمینه‌ای مشاغلی هستند که درآمدزایی آن‌ها در زمینه و بستر پیام‌رسان ایجاد شده است. در نگاه اول، تلگرام مشاغلی در این زمینه ایجاد کرده، اما نگاهی عمیق‌تر نشان می‌دهد به علت معایب آن، از بسیاری از ظرفیت‌های یک پیام‌رسان برای ایجاد اشتغال استفاده نشده است. سه دسته از این معایب در ادامه بررسی می‌شود.

¹⁰ blogs.wsj.com/chinarealtime/2014/03/31/dive-inside-the-tangled-web-of-chinas-internet

عدم امکان ارتباط با سیستم بانکی

یک پیام‌رسان خارجی که در ایران دفتری ندارد، نمی‌تواند مورد اعتماد سیستم بانکی کشور باشد. لذا کسب‌وکارهایی که از این پیام‌رسان استفاده می‌کنند نمی‌توانند از خدمات سیستم بانکی کشور در این پیام‌رسان‌ها استفاده کنند. پیام‌رسان‌های بومی می‌توانند این خدمات را راه‌اندازی کرده و تسهیلاتی را فراهم آورند تا صاحبان مشاغل زمینه‌ای از آن بهره‌مند شوند. این موضوع باعث تسهیل استفاده از پیام‌رسان برای خرید و فروش شده و مشاغل زمینه‌ای را افزایش خواهد داد. به‌طور کلی راه‌اندازی یک فروشگاه اینترنتی بدون وجود شرایط نقل و انتقال دقیق پول، بسیار مشکل است.

ناپایداری و ریسک بالای سرمایه‌گذاری

همیشه احتمال مسدود شدن موقت یا دائم پیام‌رسان خارجی به علت مسائل مختلف فرهنگی، سیاسی و امنیتی وجود دارد و این موضوع ریسک سرمایه‌گذاری برای استفاده از آن را زیاد می‌کند؛ اما در مورد نمونه‌ها و تجارب داخلی این‌طور نیست و تعاملات دوسویه پیام‌رسان با دولت قابل تعریف است.

همچنین امکان عدم ارائه سرویس از سوی پیام‌رسان‌های خارجی نیز وجود دارد. با توجه به تحریم‌های ضد ایرانی ممکن است این شرکت‌ها نیز مانند بسیاری از شرکت‌های دیگر از ارائه خدمات به کاربران ایرانی خودداری کنند. در سال ۲۰۱۲ که تحریم‌های جدیدی علیه ایران آغاز شد، بسیاری از سایت‌های اینترنتی از جمله گوگل، ایران را در فهرست کشورهای تحریمی خود قرار دادند. گوگل در آن زمان درب ارائه برخی سرویس‌های خود را به روی کاربران ایرانی بست و کاربران نمی‌توانستند از خدمات این شرکت اینترنتی استفاده کنند.^{۱۱} احتمال اقدام مشابه توسط پیام‌رسان‌های خارجی، ریسک سرمایه‌گذاری در این پیام‌رسان‌ها را بالا می‌برد.

عدم امکان پیگیری حقوقی تخلفات

پیام‌رسان‌های خارجی هیچ‌گونه تعهدی در قبال کلاهبرداری‌هایی که در آن‌ها انجام می‌شود، ندارند و موضوع قابل پیگیری نیست.

پیام‌رسان‌های خارجی هیچ‌گونه تعهدی در قبال کلاهبرداری‌هایی که در آن‌ها انجام می‌شود، ندارند. اگر کالایی که در این پیام‌رسان‌ها تبلیغ شده به دست مشتری نرسد، راهی برای پیگیری موضوع

وجود ندارد؛ اما پیام‌رسان‌های داخلی می‌توانند امکان پیگیری سفارش‌ها را فراهم آورند. این موضوع با افزایش امنیت، استفاده از پیام‌رسان‌ها برای تجارت را افزایش داده و باعث افزایش اشتغال خواهد شد.

فرصت‌های از دست رفته در مشاغل حاشیه‌ای

همان‌طور که گفته شد، مشاغل حاشیه‌ای، مشاغلی هستند که به‌واسطه راه‌اندازی پیام‌رسان و نیازهای آن، فعال می‌شوند. این مشاغل در صورت استفاده از پیام‌رسان‌های خارجی نیز ایجاد می‌شوند اما در صورت استفاده

¹¹ <http://www.tabnak.ir/fa/news/728913>

از پیام‌رسان‌های داخلی بر تعداد آن‌ها افزوده خواهد شد. به‌عنوان مثال، در صورت استفاده از پیام‌رسان‌های خارجی یا داخلی نیاز به خدمات محتوایی (مانند تولید کلیپ، انیمیشن، عکس، فیلم)، خدمات ارتباطی (مانند فروش اینترنت پرسرعت و دستگاه‌های مرتبط با آن) و خدمات رابط کاربری (مانند فروش گوشی‌های هوشمند برای استفاده از پیام‌رسان‌ها) وجود خواهد داشت؛ اما برخی خدمات مانند میزبانی و خدمات مرتبط با آن مانند تهیه‌کنندگان سرور و انبارش داده، خدمات امنیت شبکه و خدمات پرداخت مانند بخش‌های بانکی متصل به این پیام‌رسان‌ها مختص به استفاده از پیام‌رسان‌های داخلی خواهد بود. در صورتی که از پیام‌رسان خارجی استفاده کنیم قسمت اعظم این خدمات (هزینه سرور و پهنای باند و ...) به خارج از کشور منتقل شده و صرف اشتغال‌زایی برای بیگانگان می‌شود.

همچنین پیام‌رسان خارجی که در کشور شعبه ندارد، نمی‌تواند وارد تعامل با بخش خصوصی و دولتی ایران و عقد قرارداد با آن‌ها شود. این در حالی است که شرکت‌های پیام‌رسان بومی می‌توانند با این بخش‌ها ارتباط برقرار کرده و خدمات مختلف دیگر در فضای مجازی را به خود پیوند بزنند. این موضوع باعث ایجاد فرصت‌های شغلی جدیدی می‌شود. به‌عنوان مثال خدماتی مانند رزرو هتل، خرید از فروشگاه‌های مجازی، خدمات دولت الکترونیک، خرید بلیت سینما، راه‌آهن و هواپیما و بسیاری از خدماتی که در تعامل با بخش خصوصی شکل می‌گیرند می‌تواند در بستر پیام‌رسان داخلی ارائه شود.

انتقال از تلگرام به پیام‌رسان بومی؛ فرصت یا تهدید

نگرانی که در مورد قطع دسترسی به تلگرام مطرح می‌شود این است که مشاغلی که هم‌اکنون در اثر استفاده از این پیام‌رسان ایجاد شده از بین بروند. فرض اساسی در بررسی این موضوع این است که با قطع کامل دسترسی به پیام‌رسان تلگرام، کاربران به علت نیاز و عادت به این خدمت، استفاده از پیام‌رسان‌ها را رها نخواهند کرد؛ بلکه از پیام‌رسان دیگری استفاده می‌کنند.

با توضیحات بیان شده در قسمت‌های قبل باید گفت، مشاغل مستقیم تنها در صورت استفاده کاربران از یک پیام‌رسان بومی ایجاد می‌شوند. همچنین مشاغل حاشیه‌ای (از قبیل فروش گوشی و اینترنت) به میزان استفاده از پیام‌رسان مرتبط است و مستقل از پیام‌رسانی است که کاربران از آن استفاده می‌کنند. لذا این مشاغل در صورت استفاده کاربران از پیام‌رسان جایگزین (داخلی یا خارجی) نیز حفظ خواهند شد.

مسئله اصلی در موضوع تغییر پیام‌رسان، گروه مشاغل زمینه‌ای (از قبیل تبلیغات از طریق راه‌اندازی کانال و عرضه محصولات برای فروش) است. هرچند این مشاغل نیز در هر پیام‌رسانی که امکانات مشابه تلگرام را داشته باشد می‌توانند به کار خود ادامه دهند اما انتقال به این پیام‌رسان‌ها می‌تواند زمان‌بر بوده و جذب کاربران هزینه‌هایی را در بر داشته باشد.

شناسایی مخاطب و جذب کاربر برای مشاغل زمینه‌ای، هزینه و وقت نیاز دارد و انتقال به پیام‌رسان دیگر، هزینه‌ای دوباره به صاحبان کسب و کار تحمیل خواهد کرد. روزنامه دنیای اقتصاد در این زمینه می‌نویسد:

«یک فروشگاه مجازی گاهی ۳ سال برای جذب دنبال کنندگان (فالور) و تثبیت در بازار زحمت کشیده است. برای مثال سامان صاحب یک کسب‌وکار مجازی معتقد است که جابه‌جایی به شبکه‌های دیگر مثل واتس‌آپ کسب‌وکارهای اینترنتی را زمین زده و موجب می‌شود برخی از آن‌ها متضرر و کاملاً ورشکسته شوند.»^{۱۲} البته اعلام قبلی برای مسدودسازی می‌تواند به مشاغل زمینه‌ای کمک کند از این هزینه‌ها بکاهد. به این صورت که راه‌های ارتباطی خود در سایر پیام‌رسان‌ها را به مخاطبان خود اعلام کنند تا در پیام‌رسان جدید نیز به آن‌ها بپیوندند.

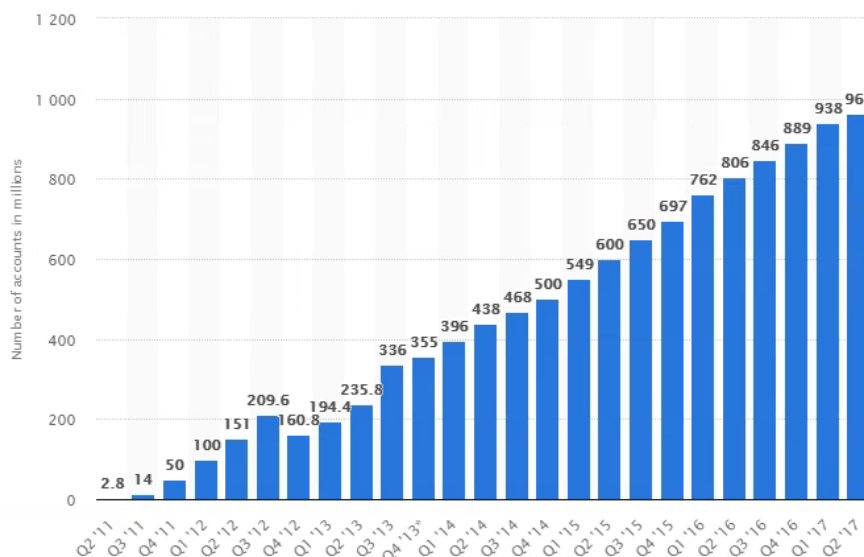
با توجه به نکات عنوان شده باید گفت در صورت فیلتر شدن تلگرام و استفاده از پیام‌رسان‌های داخلی در یک دوران گذار و تا انتقال مشاغل و کاربران به پیام‌رسان جدید، احتمالاً مشاغل زمینه‌ای با افت مواجه خواهند شد اما به تدریج و با استفاده از مزایایی مانند امکان پرداخت، پایداری خدمات و امکان پیگیری کلاه‌برداری در پیام‌رسان‌های بومی، این مشاغل نیز گسترش فراوانی خواهند یافت. در قسمت بعد به نرم افزار وی چت به

خدماتی مانند رزرو هتل، خرید از فروشگاه‌های مجازی، خدمات دولت الکترونیک، خرید بلیت سینما، راه‌آهن و هواپیما و بسیاری از خدماتی که در تعامل با بخش خصوصی شکل می‌گیرند می‌تواند در بستر پیام‌رسان داخلی ارائه شود.

عنوان نمونه‌ای از پیام‌رسان بومی چین که توانسته خدمات متنوعی به مردم این کشور ارائه کند اشاره می‌شود.

بررسی پیام‌رسان وی چت در چین

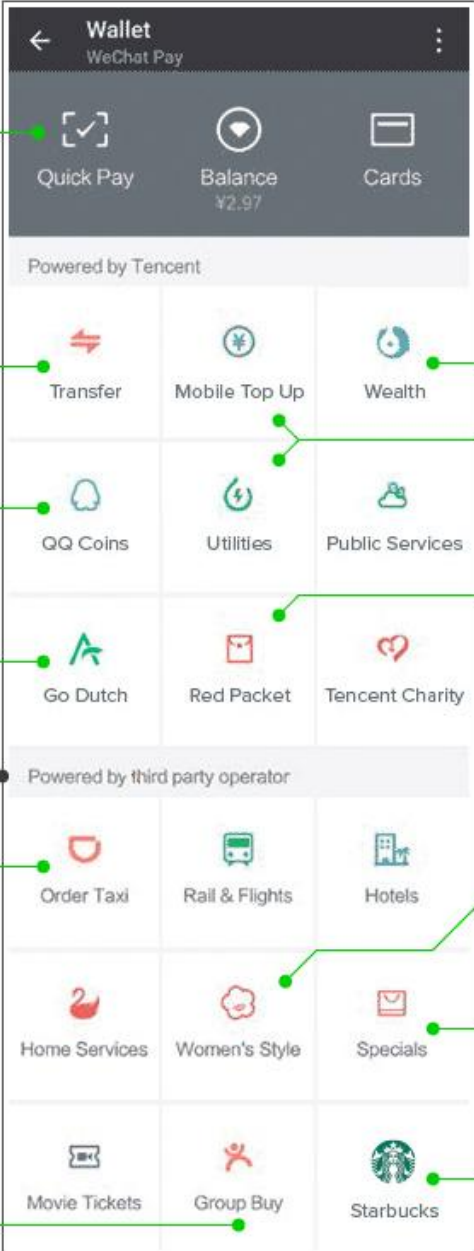
استفاده از پیام‌رسان بومی می‌تواند بستر گسترده‌ای برای ارائه خدمات به مردم یک کشور باشد. در این بخش، به پیام‌رسان وی چت به‌عنوان یکی از مهم‌ترین محصولات شرکت تنسنت اشاره می‌شود. نرم‌افزار ویچت در مدت هفت سال توانست، بیش از ۸۰۰ میلیون کاربر را در کشور چین جذب نماید. نمودار زیر رشد استفاده از وی چت در چین را از سال ۲۰۱۱ تاکنون نشان می‌دهد.

¹² <https://www.donya-e-qtasad.com/fa/tiny/news-3335141>

این نرم‌افزار با ارائه قابلیت‌هایی کلیدی مانند حساب‌های رسمی ویچت^{۱۳} و امکان پرداخت، به نرم‌افزاری همه‌کاره در چین تبدیل شده است. خرید از فروشگاه‌ها به‌وسیله تولید بارکد، ارسال پول برای افراد، پرداخت قبوض، دادن عیدی و خرید از فروشگاه‌های آنلاین از جمله این خدمات است.^{۱۴} در تصویر زیر برخی از امکانات پرداخت در ویچت اشاره شده است.^{۱۵}

A BRIEF OVERVIEW OF WeChat Pay

Quick Pay
When users make a purchase in an offline store, they can provide a payment code (bar code / QR code) for vendors to scan.

Balance
¥2.97

Cards

Powered by Tencent

Transfer
A convenient way to send money to your contacts.

Mobile Top Up
Access to WeChat's wealth management products.

Wealth
An easy way to pay your utility and phone bills.

QQ Coins
QQ Coins are Tencent's digital currency. They're used in games and to pay for things in the Tencent universe.

Utilities

Public Services

Go Dutch
A convenient way for a group of people to split the bill.

Red Packet
During Lunar New Year in 2017, WeChat users sent over 14 billion digital red packets!

Tencent Charity

Powered by third party operator

Order Taxi
This area is for third party companies to develop apps that run on WeChat's platform.

Rail & Flights

Hotels

Home Services
Nearly 450 million people use Didi Chuxing, China's largest ride sharing company. This area provides in-app access.

Women's Style

Specials
Access to Meilishuo, a Pinterest-like website that enables women to find personalized clothing and skin care products.

JD.COM
Access to deals via e-commerce company, JingDong. JD is the world's third-largest internet company by revenue.

Movie Tickets

Group Buy
A few Western brands can now be integrated into WeChat wallet.

Starbucks

¹³ wechat Official Accounts

¹⁴ <https://www.techinasia.com/history-of-wechat>

¹⁵ <http://www.visualcapitalist.com/china-digital-wallets-payments/>

این خدمات باعث رونق بسیاری از کسب و کارها و ایجاد اشتغال در آن‌ها شده است. همچنین با تعامل با دولت چین دسترسی به خدمات عمومی مانند درخواست نوبت بیمارستان، درخواست ویزا و دریافت خلافی خودرو از طریق این پیام‌رسان امکان‌پذیر شده است.

حساب‌های رسمی نیز قابلیت کلیدی دیگر این نرم‌افزار است. حساب‌های رسمی به سه دسته تقسیم می‌شوند.^{۱۶}

- حساب‌های اشتراکی: بستری برای انتشار اطلاعات برای رسانه‌ها و افراد هستند که قابلیت مشابه کانال‌های تلگرام دارند و بیشتر برای اخبار روزانه و اطلاع‌رسانی استفاده می‌شود.
- حساب‌های خدماتی: با وجود امکان طراحی منو، قابلیتی مشابه ربات‌های تلگرام دارند و برای ارائه خدمات به کاربران مناسب هستند.
- حساب‌های شرکتی: این حساب‌ها برای کاربران عادی قابل مشاهده نبوده و برای فرایندهای داخلی سازمان‌ها طراحی شده است. از این قابلیت می‌توان برای ارتباط بین افراد سازمان و مدیریت وظایف و پروژه‌ها استفاده کرد. یکی از مشکلات شرکت‌های دولتی، استفاده کارمندان از تلگرام برای امور کاری است. کارمندان از بالا رفتن سرعت و سهولت کارها با استفاده از پیام‌رسان می‌گویند و روسای آن‌ها از مشکلات امنیتی این کار. این مشکلات با راه‌اندازی حساب شرکتی در پیام‌رسان بومی و تأمین امنیت آن در چین حل شده است.^{۱۷}

هم اکنون پیام‌رسان‌هایی مانند لاین، تلگرام و واتساپ در چین فیلتر هستند^{۱۸} اما مهم‌تر از این موضوع فرصت‌هایی است که ویجت به عنوان یک پیام‌رسان بومی برای مردم چین ایجاد کرده است.

¹⁶ https://admin.wechat.com/cgi-bin/readtemplate?t=news/en_faq_tmpl

¹⁷ <https://qz.com/1167024/all-the-things-you-can-and-cant-do-with-your-wechat-account-in-china/>

¹⁸ <https://www.saporedicina.com/english/list-of-blocked-websites-in-china/>

رشد و جایگزینی خدمات داخلی

یکی از نکات مهم در بررسی اثرات ایجاد و توسعه اشتغال با و بدون وجود تلگرام، بررسی نمونه‌های موفق داخلی در اقتصاد فضای مجازی است که پیش‌تر در این حوزه ورود کرده و فعالیت اقتصادی داشته‌اند. برخی نگران‌اند که با وجود ضعف‌هایی که در برخی پیام‌رسان‌های داخلی وجود دارد، آیا رشد و جایگزین شدن پیام‌رسان بومی به جای تلگرام امکان‌پذیر است؟ برای پاسخ به این سؤال دو خدمت ایرانی که در غیاب خدمت مشابه خارجی آن‌ها رشد کرده و هم‌اکنون در کشور جایگزین آن‌ها شده‌اند، ذکر خواهند شد.

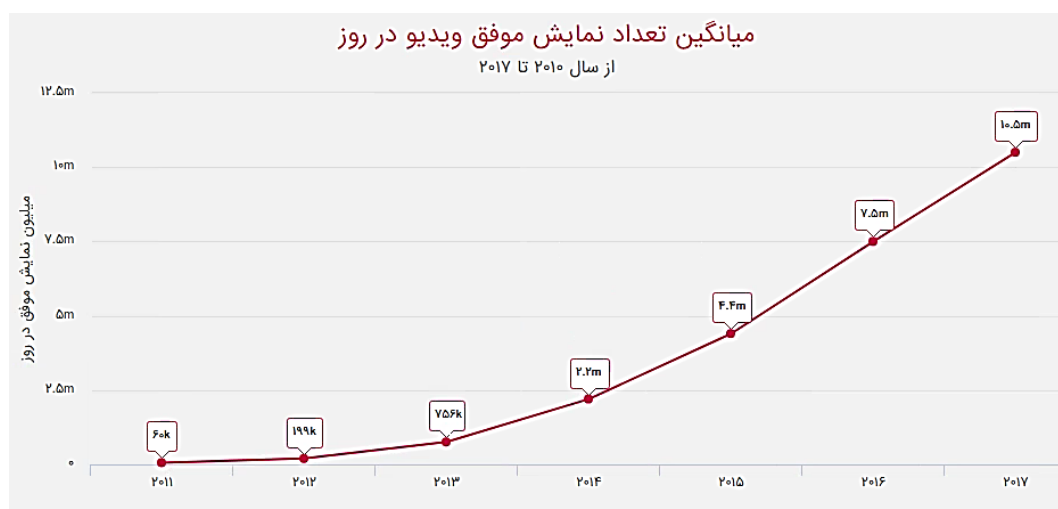
آپارات

محمدجواد شکوری مقدم بنیان‌گذار گروه صبا ایده متولد سال ۱۳۶۱ است که فعالیت خود را در حوزه فناوری اطلاعات از سال ۱۳۸۱ آغاز کرد. در سال ۱۳۸۳، شبکه اجتماعی اورکات در ایران بسیار طرفدار داشت که شکوری مقدم با هدف راه‌اندازی شبکه اجتماعی فارسی، «کلوب» را راه‌اندازی کرد.

به درخواست کاربران کلوب تصمیم می‌گیرد سرویس ویدئو را به آن اضافه کند اما بعدتر به این نتیجه می‌رسد که خود سرویس ویدئو می‌تواند مستقل عمل کند. در نتیجه آپارات را به‌عنوان سرویس به اشتراک‌گذاری ویدئو در سال ۸۹ راه‌اندازی می‌کند. این سرویس که در ابتدای کار با چالش کمبود پهنای باند مواجه بود^{۱۹}، امروز پربازدیدترین وب‌سایت

ایرانی و در میان ۲۰۰ سایت برتر جهان است. نمایش موفق ویدئو در این سرویس از مرز ده و نیم میلیون در روز گذشته که این معادل ۱۱۹ سال تماشای ویدئو توسط یک نفر است. نمودار زیر، پیشرفت این سرویس را طی سال‌های ۲۰۱۱ تا ۲۰۱۷ نشان می‌دهد.^{۲۰}

¹⁹ <https://www.eghtesadnews.com/fa/tiny/news-107854>

²⁰ <https://www.aparat.com/10.5>

او هم‌اکنون به‌عنوان مدیرعامل صبا ایده، به همراه گروهش در حال اداره کردن وبسایت‌های پرمخاطب و پیشرو به نام‌های آپارات، میهن‌بلاگ، کلوب، لنزور و فیلیمو هستند.

طبق گفته‌های شکوری مقدم برخی از فرصت‌ها مثل مسدود بودن یوتیوب در ایران سبب شده تا فرصتی برای توسعه آپارات پدید آید.^{۲۱} او در جواب این سؤال که «فکر می‌کنید فیلتر بودن یوتیوب چقدر در پیشرفت آپارات مؤثر بوده است؟» پاسخ می‌دهد: «خیلی زیاد. راستش را بخواهید ما باید واقع‌بین باشیم، صراحت داشته باشیم و به خودمان دروغ نگوییم؛ اما به‌رحال فیلتر بودنش برای ما مؤثر بوده است. به‌رحال نیازی وجود داشت و فرصتی بود که ما شناسایی کردیم و رویش کار کردیم و به اینجا رسیدیم.»^{۲۲}

گروه صبا ایده به‌طور مستقیم برای حدود ۱۰۰ نفر اشتغال ایجاد کرده است؛^{۲۳} این غیر از صدها شغل زمینه‌ای و حاشیه‌ای است که به واسطه این صنعت ایجاد شده است.

یکی از ویژگی‌های آپارات آن است که به علت اینکه شرکت در داخل ایران قرار دارد، توانسته است کانال‌های رسمی راه‌اندازی کند. کانال رسمی، ویژه شرکت‌ها و سازمان‌های دولتی و خصوصی مطرح، شخصیت‌های محبوب سیاسی، ورزشی، فرهنگی کشور است و مزیت آن جذب مخاطب جدید، ایجاد یک ارتباط تعاملی با آن‌ها و جلوگیری از ایجاد صفحات غیرواقعی منتسب به شرکت‌ها و افراد و انتشار مطالب غیر موثق می‌باشد.^{۲۴} این موضوع مشاغل مرتبط با تولید محتوا و قرار دادن آن‌ها در این کانال‌ها را نیز افزایش داده است.

درخواست کانال رسمی

کانال‌های رسمی حقوقی

کانال‌های رسمی حقیقی

شرکت‌های تجاری

					
رایتل www.rightel.ir	همراه اول www.mci.ir	ایرانسل irancell.ir	اسنوا www.snowa.ir	سامسونگ ایران www.samsung.com/iran	سامسونگ www.samsung.com/iran

درخواست کانال رسمی

کانال‌های رسمی حقوقی

کانال‌های رسمی حقیقی

شخصیت‌های سیاسی و اجتماعی

					
محمود واعظی https://instagram.com/vaezi	محمدجواد ظریف www.mci.ir	آیت الله هاشمی رفسنجانی hashemirafsanjani.ir	پایگاه اطلاع رسانی ریاست جمهوری اسلامی ایران president.ir	KHAMENEI.IR farsi.khamenei.ir	موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی(س) www.aparat.com/Khomeini

²¹ <https://zoomtech.ir/mohammad-jawad-shakouri-moghaddam/>

²² <https://www.badbadakmedia.com>

²³ <http://www.tejaratefarda.com/fa/tiny/news-16111>

²⁴ <https://www.aparat.com/officialinfo>

به دلیل بومی بودن، این سرویس به تمامی قوانین کشور پایبند است. در بخش قوانین بارگذاری ویدیو به رعایت حقوق ناشر و مؤلف، مغایرت نداشتن با شئونات اخلاقی و عرف جامعه، عدم ایجاد تنش و التهاب سیاسی در سایت و اهانت‌آمیز نبودن به اقلیت‌های قومی و مذهبی اشاره کرده و اذعان می‌کند: «سایت آپارات تابع کلیه قوانین موضوعه کشور به‌خصوص قانون تجارت الکترونیک است. لذا نقض هر رفتاری که متضمن نقض هریک از قوانین کشور باشد مجرمانه تلقی می‌گردد و قابل پیگیری است.» این مهم باعث شده است که در صورت هرگونه تخلف، شاکیان می‌توانند اطمینان خاطر داشته باشند که جرائم در این سرویس با دستور مراجع قضایی قابل پیگیری باشد.

برنامه «دید در شب» که با مجری‌گری رضا رشید پور اجرا شد یکی از موفق‌ترین برنامه‌هایی بود که توسط آپارات اجرا شد. این موفقیت سبب شد تا برنامه‌های مختلف دیگری در این شبکه اجتماعی شکل بگیرد. ضمن اینکه مشارکت‌های آپارات برای تولید برنامه‌های ویدئویی تاکنون سبب شکل‌گیری ۱۲۰۰ شغل شده است که در بسترها و پلتفرم‌های خارجی میسر نبود.

درعین‌حال آپارات در سال‌های اخیر فعالیت‌های متعددی داشته و تلاش کرده تا پا را فراتر از اشتراک‌گذاری ویدئو بگذارد و وارد حوزه‌های مختلف شود؛ یکی از این حوزه‌ها، فعالیت‌های برنامه‌سازی است. برنامه «دید در شب» که با مجری‌گری رضا رشید پور اجرا شد یکی از موفق‌ترین برنامه‌هایی بود که توسط آپارات اجرا شد و تا جایی به ثمر نشست که وزیر امور خارجه آقای دکتر ظریف در این برنامه حضور یافتند. این موفقیت سبب شد تا برنامه‌های مختلف دیگری در این شبکه اجتماعی شکل بگیرد.^{۲۵} ضمن اینکه مشارکت‌های آپارات برای تولید برنامه‌های ویدئویی تاکنون سبب شکل‌گیری ۱۲۰۰ شغل شده است.^{۲۶}

کافه بازار

کمتر کاربر اندرویدی در ایران پیدا می‌شود که نام «کافه بازار» را نشنیده باشد. بهمن‌ماه ۱۳۸۹ نسخه اولیه اپلیکیشن بازار به‌صورت مستقل شکل گرفت. در زمان آغاز به کار کافه بازار، مارکت اندروید گوگل وجود داشت ولی به دلیل تحریم، به ایرانیان خدمت ارائه نمی‌کرد؛ لذا اکثر کاربران مجبور بودند نصب اپلیکیشن‌ها را از طریق کامپیوتر و یا مغازه‌های فروش موبایل انجام دهند. ساختار متفاوت اپلیکیشن بازار باعث شد این فرایند دستخوش تغییر شده و در ۳ ماه اول فعالیت، به ۱۰۰ هزار کاربر دست یابد.

مدیران کافه بازار که انتظار این تعداد کاربر را نداشتند، به علت آماده نبودن ساختارها، با مشکلاتی در زمینه سرور مواجه شدند؛ اما امکان توسعه سریع آن فراهم شد.^{۲۷} در سال ۱۳۹۶ تعداد نصب فعال کافه‌بازار روی

²⁵ <http://www.imarketor.com/?p=9396>

²⁶ <http://iptvguide.com/news>

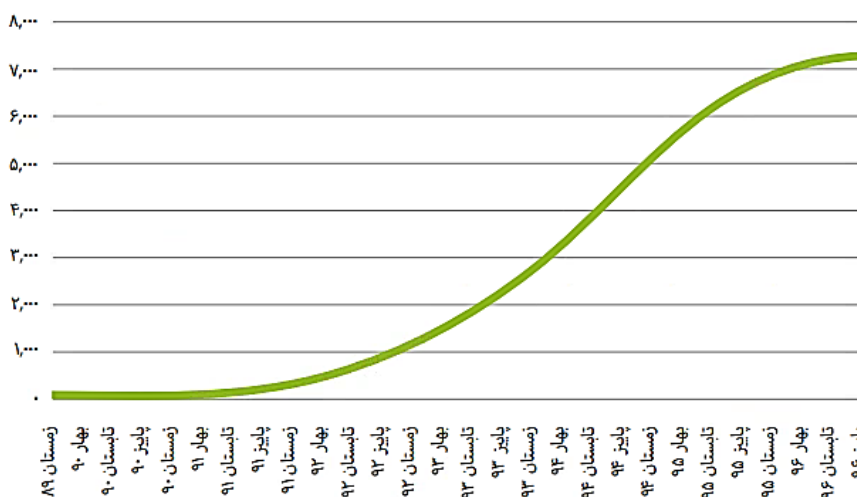
²⁷ <http://digiato.com/?p=31159>

گوشی‌های اندروید از مرز ۳۶ میلیون گذشت.^{۲۸} حسام آرمندهی، یکی از مؤسسان این مجموعه، اکنون در حال اداره سازمانی است که میلیون‌ها نفر از خدمات آن استفاده می‌کنند.

این شرکت به طور مستقیم برای حدود ۲۰۰ نفر از جوانان متخصص اشتغال ایجاد کرده است. همچنین تخمین به دست آمده برای تعداد شاغلین مستقیم صنعت تولید اپلیکیشن در ایران بیش از ۲۰ هزار و ۷۰۰ شغل است. در حال حاضر بیش از ۷۰۰۰ گروه توسعه‌دهنده فعال برنامه در بازار مشغول فعالیت هستند که برنامه‌های آن‌ها بیش از ۷ میلیون و ۳۰۰ هزار نفر خریدار یکتا داشته است.^{۲۹} نمودار زیر روند تدریجی ورود توسعه‌دهندگان برنامه را از ابتدای انتشار کافه بازار به نمایش می‌گذارد. بدیهی است بسیاری از این مشاغل که به تعبیری مبتنی بر اپلیکیشن کافه بازار هستند، بدون وجود محلی برای عرضه و فروش، امکان توسعه نداشتند.

منحنی تجمعی توسعه‌دهندگان فعال برنامه

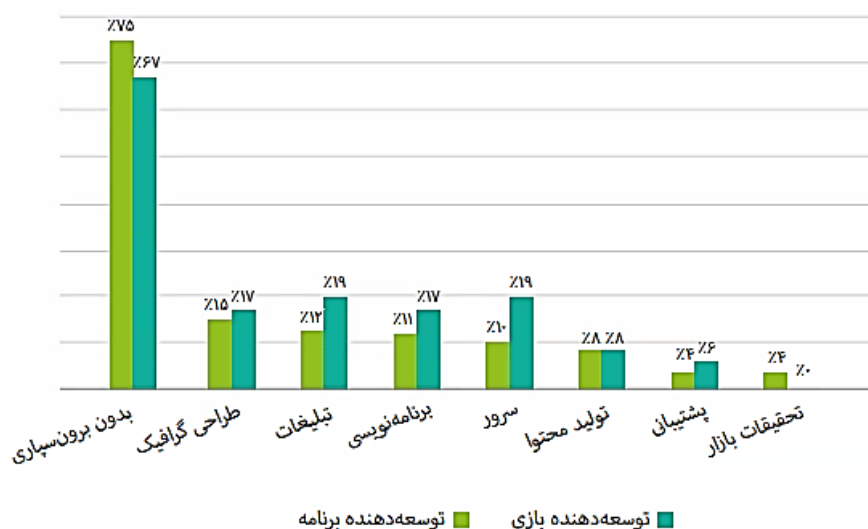
گروه دیگر از شغل‌ها که در این گزارش با عنوان مشاغل حاشیه‌ای نامیده شده‌اند، به دلیل نیازهای یک صنعت به دیگر صنایع بالادستی و پایین‌دستی به وجود می‌آیند. این شغل‌ها شامل مواردی همچون تبلیغات و بازاریابی

²⁸ <http://press.cafebazaar.ir/>

²⁹ https://s.cafebazaar.ir/1/reports/Iran_App_Economy_96.pdf

دیجیتال، زیرساخت و میزبانی وب (هاستینگ)، گرافیک و تولید محتوا، آموزش مهارت‌های ضروری توسعه برنامه‌های موبایلی و سایر صنایعی است که با صنعت برنامه‌های موبایلی مرتبطاند. بخشی از ارتباط صنعت با دیگر صنایع، به کمک فعالیت‌هایی که در گروه‌های توسعه‌دهنده برون‌سپاری شده‌اند قابل نمایش است. در نمودار زیر، درصد برون‌سپاری توسعه‌دهندگان به تصویر کشیده شده است.^{۳۰}

درصد برون‌سپاری برای توسعه‌دهنده‌های بازی و برنامه^{۳۱}

یکی از مزایای بومی بودن این سرویس، برقراری ارتباط با سیستم بانکی کشور است. در اواخر تابستان سال ۱۳۹۰ سیستم پرداخت اینترنتی و یک سال بعد از آن، پرداخت درون برنامه‌ای در بازار راه‌اندازی شد. موفقیت این سرویس از درآمدزایی بر اساس پرداخت‌های خرد باعث شد که صنعت جدیدی در ایران پیرامون تولید اپلیکیشن‌های موبایل به وجود آید.

یکی از مزایای بومی بودن این سرویس، برقراری ارتباط با سیستم بانکی کشور است. در اواخر تابستان سال ۱۳۹۰ سیستم پرداخت اینترنتی و یک سال بعد از آن، پرداخت درون برنامه‌ای در بازار راه‌اندازی شد. موفقیت این سرویس از درآمدزایی بر اساس پرداخت‌های خرد باعث شد که صنعت جدیدی در ایران پیرامون تولید اپلیکیشن‌های

نکته دیگر تعامل خوب کافه بازار با پلیس فتا برای پیگیری تخلفات است. مدیرعامل کافه بازار می‌گوید: «در کافه بازار چند مورد داشتیم که پلیس فتا برای پیگیری پرونده‌های خرید از کارت‌های بانکی دزدیده شده، درخواست ارائه اطلاعات IP کاربر را از داشت. البته بهتر و راحت‌تر است که این اطلاعات از بانک

دریافت شود اما به‌هرحال ما در موارد کلاه‌برداری اینترنتی حداکثر همکاری را با پلیس داشته‌ایم.»^{۳۱} این در حالی است که پیگیری کلاه‌برداری‌ها، در سرویس‌های خارجی به‌سختی امکان‌پذیر است.

³⁰ https://s.cafebazaar.ir/1/reports/Iran_App_Economy_96.pdf

³¹ <http://digiato.com/?p=31159>

جمع بندی

خدماتی که پیام‌رسان تلگرام به کاربران ارائه می‌کند، کمترین خدماتی است که پیام‌رسان‌ها می‌توانند ارائه کنند، لذا اشتغالی که ایجاد کرده است، حداقلی است. این در حالی است که یک پیام‌رسان بومی می‌تواند اشتغالی به مراتب بیشتر ایجاد کند.

البته انکار نمی‌شود که کسب‌وکارهایی که مخاطبانی در تلگرام جذب کرده‌اند با قطع دسترسی به تلگرام، ممکن است بخشی از مخاطبان خود را از دست بدهند اما مزایایی که یک پیام‌رسان بومی برای آن‌ها ایجاد می‌کند، این هزینه را جبران می‌کند. مزایایی مانند امکان پرداخت، پایداری خدمات و امکان پیگیری کلاهبرداری از این دست هستند.

نکته آخر اینکه تمامی خدماتی که جایگزین خدمات خارجی شده‌اند در ابتدای کار با مشکلاتی مواجه بوده‌اند، اما با خلاقیت و تلاش مدیران و کارکنان فنی و البته صبوری کاربران این مشکلات به تدریج برطرف شده و توانسته‌اند به جانشین قابل‌اعتمادی برای خدمات خارجی تبدیل شوند.

